

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНІ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

УДК:378.015.311(477):78

М. В. Білецька

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються історико-педагогічні дослідження початку ХХ століття в аспекті вивчення досягнень минулого та їх практичного застосування в сучасних умовах. Їх аналіз дозволив окреслити концептуальні ідеї, теоретичні та практичні досягнення, звернути увагу на малоизвестний музично-педагогічний репертуар, впровадження якого в музично-освітній процес може стати основою для збагачення змісту сучасного музичного виховання.

Ключевые слова: національне виховання, музична освіта, українська культура, учнівська молодіжність, національне музичне спадщина.

The article deals with the historical and pedagogical studies of the early twentieth century in terms of studying the achievements of the past and their practical application in the modern world. Their analysis allowed us to outline the conceptual ideas, theoretical and practical advances, pay attention to the little-known musical and pedagogical repertoire, the introduction of which in the musical and educational process as the basis to enrich the content of contemporary music education.

Keywords: national education, music education, Ukrainian culture, students, national musical heritage.

Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ ст.”) визначила стратегічну мету розвитку системи освіти, яка передбачає забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, розвиток її інтелектуального і культурного потенціалу як найвищої цінності нації. Багатовікова історія людства свідчить про те, що мистецтву в цьому процесі відводиться величезна і незмінна роль. Завдяки своїм іманентним якостям воно сприяє цілісному розвитку особистості, її духовного світу, світогляду, морально-естетичних відносин, потреб і творчих здібностей.

Невід’ємним компонентом загальноосвітньої підготовки є музична освіта як могутнього засобу духовного виховання. Вона покликана сприяти відродженню національної культури та збереженню її надбань шляхом формування у нової генерації високих духовних запитів та музичних смаків – важливих складових всебічно розвиненої особистості.

Успіх зазначеного процесу, безперечно, залежить від досягнень сучасної педагогічної думки. Проте рушійною силою в її поступі вперед є глибоке вивчення й критичне осмислення тих надбань, що були створені світочами вітчизняної педагогіки попередніх генерацій. Ця думка підкреслюється висловлюванням О.Вишневецького, який зазначає: “Історія педагогіки засвідчує, що характер методів виховання залежить від стосунків у суспільстві і змінюється залежно від змін у сфері соціальної”. Тому на сучасному етапі розвитку і становлення нашої держави першочерговим і закономірним постає питання про переосмислення виховного процесу, пошуку механізмів його вдосконалення.

Треба зазначити, що оригінальні здобутки педагогів-музикантів України початку ХХ століття на довгий час були вилучені з практики музичної освіти, тому вагомим джерелом дослідження стали українські періодичні видання першої чверті ХХ століття. Саме українська преса, як підтверджений аналіз історичної джерелознавчої бази, в досліджуваній період була найдоступнішим каналом поширення прогресивних ідей, теоретичних та практичних досягнень у різних галузях наукових знань.

У багатьох громадських видань того часу неодноразово порушуються питання подальшого розвитку української національної культури. Серед них відзначимо надзвичайно популярний місячник “Українська хата”, який виходив у Києві з 1909 по 1914 рік. Обговорення різноманітних проблем на його сторінках свідчить про те, що серед багатьох домагань українців саме культурницькі займали далеко не останнє місце, а їх розв’язання чи не вперше пов’язувалося із станом музичної освіти в народній школі.

Аналізуючи динаміку політичного, громадського й культурного розвитку української спільноти, дослідники пов’язують її зростання із появою перших паростків відроджувальної національної свідомості, що з’явилися на межі кінця XIX – початку XX століття.

Як одна з найзахоплюючих концепцій, поширених у Східній Європі, концепція національної свідомості виявилась цілком новим способом не лише тлумачення суспільства, а й впливу на його поведінку. З цього приводу історик О. Субтельний зазначає: “В Україні, як і в інших країнах, виникнення цієї концепції, поза всяким сумнівом, свідчило про наближення сучасної епохи, бо з усвідомленням національної незалежності прийшли ідеї та питання, які й сьогодні лишаються з ними”. [7, с.200].

Генераторами й провідниками прогресивних ідей, як в Україні, так і в усій Європі, стала нова категорія людей – інтелігенція. Не тільки її поява у середині XIX століття, а й формування ідейних переконань молоді відіграють вирішальну роль у спрямованості української культури та освіти на початку XX століття.

Віддані справі національного відродження України, її славетні сини – Микола Лисенко та Михайло Старицький, вже навчаючись в університеті, всім серцем сприйняли декларацію, проголошену на таємних студентських сходинах: “український народ становить окрему національність, багату всіма даними для культурного розвитку і участі на повний голос у слов’янському концерті. Чесний, свідомий українець мусить віддати всі свої духовні сили для підняття в народі самосвідомості і розвитку”. Тоді ж вони й усвідомили, що саме через пісню, театр можна розвивати природне почуття патріотизму, національної свідомості, згуртовувати на боротьбу за проголошені ідеали.

Серед перших педагогічних видань, що з’явилися в Україні після повалення цензурних перешкод, треба відзначити праці М.Грушевського. Чи мало з них вчений присвятив мовним аспектам, порушуючи найважливішу проблему – захист української мови та україномовної книжки. У праці “Про українську мову й українську школу” (К., 1907) він глибоко та всебічно аналізує процес боротьби за українську мову по всій Україні.

Розгортання українського видавництва та педагогічного руху, поширення національної ідеї на культурно-освітніх теренах – це ті чинники, які сприяли створенню новітніх педагогічних концепцій у галузі музичної освіти. Прикладом діяльності українських композиторів у цьому напрямку стали праці для дітей славетних митців: М.Лисенка – “Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й підстаршого віку” (К., 1908) та К.Стеценка – “Луна” (К., 1967). Палкі борці за розбудову національної музичної культури, М.Лисенко та К.Стеценко – це перші представники української інтелігенції, які пов’язали цей процес із станом музичної освіти в народній школі, мета якої, на думку композиторів, - музичний розвиток дитини та її виховання на національному ґрунті. Поява збірок стала важливим кроком для досягнення цієї мети.

Зразки майже всіх жанрів увійшли до “Збірки пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних” М.В.Лисенка. Композитор також використав у збірці частину фольклорних записів, що їх надіслала йому палка прихильниця народної творчості, поетеса Л.Українка. Вона зафіксувала більше ста обрядових пісень з діями, що супроводжували окремі жанри – веснянки, дитячі ігри тощо.

Високо оцінюючи працю свого вчителя, К.Стеценко особливо відзначив пізнавальну цінність коментарів до пісень та значення добре витриманого принципу поступовості викладу матеріалу збірки. “Збірка пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й підстаршого віку у школах народних” М.В.Лисенка – це “велике надбання для нашої школи і особливо сім’ї”, - наголошував К.Стеценко.

Поступове розгортання музично-освітніх процесів та музичного мистецтва в Україні, природний потяг до нього українського народу як одного з наймузичніших народів світу певним чином позначилися на етапі музичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах – прогімназіях, училищах тощо. Особливу роль у цій великій і почесній справі відіграли українські педагоги-музиканти: П.Демущий, О.Дзбанівський, О.Кошиць, П.Кравцов, М.Леонтович, К.Стеценко, І.Фісун, Я.Яциневич та багато інших. Там, де вони працювали, - в селах, невеличких містах – виникали учнівські шкільні хори, сільські хори та оркестри, музичні осередки, які стали найдоступнішими та надзвичайно важливими засобами освіти для широких народних мас.

Педагогічна діяльність українських музикантів, просвітників стала вагомою частиною загального педагогічного руху, що поширювався в Україні на початку ХХ століття. Його очолили видатні подвижники українського відродження: М.Грушевський, І.Огієнко, С.Русова, І.Стешенко, С.Черкасенко, І.Попівський та інші. Вони віддали свої сили боротьбі за право виховувати та навчати молодь рідною мовою та мати в Україні національну школу.

І все ж таки, незважаючи на переслідування та заборони, українська пісня та національна музична творчість стають поступово невід'ємним елементом музично-виховного процесу навчальних закладів. Поширенню цієї тенденції сприяє самовіддана праця українських педагогів. Кожний з них шукає особисті шляхи та форми роботи з молодим поколінням, демонструючи справжні перлини педагогічної майстерності.

Здійснений аналіз складових компонентів музично-педагогічної думки початку ХХ століття дозволив виокремити концептуальні ідеї, теоретичні та практичні досягнення, звернути увагу на маловідомий музично-педагогічний репертуар, впровадження якого в музично-освітній процес має стати підґрунтям для збагачення змісту сучасної музичної освіти, а також для розв'язання навчальних виховних завдань.

Важливим чинником національного виховання як системи є урахування таких компонентів: загальна мета, завдання, принципи, конкретизовані цілі та завдання національного виховання. В їх зміст включено українознавство як наукове підґрунтя, систему загальнолюдських, громадських, родинних цінностей, а також виховний потенціал змісту освіти, що передбачає побудову навчальних програм, діяльності учнівської молоді на системі різноманітних знань про Батьківщину, зокрема про національне музичне мистецтво.

Національна система виховання ефективно діє, якщо кожний із зазначених компонентів повністю виконує свою функцію у взаємозв'язку з іншими. Звідси виникає потреба у наповненні змісту освіти складниками, які відповідають єдиним цілям і завданням національного виховання.

Оволодіння учнівською молоддю національною музичною спадщиною розглядається нами як цілісний навчально-виховний процес, у якому реалізуються історико-педагогічні знання культурологічної спрямованості, на ґрунті яких відбувається розвиток й вдосконалення спеціальних музичних здібностей, формується активно-творче ставлення особистості до художніх досягнень минулого.

Із формування означених якостей реалізується інший аспект – освітньо-виховний. Опанування творчості українських композиторів початку ХХ століття є шляхом розкриття славетних сторінок історії свого народу. А саме, того визначного часу, коли вперше розроблялись важливі засади суспільного життя на всіх рівнях, зокрема й на культурно-освітньому, були здійснені реальні кроки на шляху європейського поступу.

Впровадження здобутків музично-педагогічної думки України початку ХХ століття через різні форми навчальної та поза навчальної роботи з учнівською молоддю в процесі слухання музичних творів та їх виконання є своєрідною музичною ілюстрацією до вітчизняної історії. Ефективне впровадження музично-педагогічної спадщини в навчально-виховний процес забезпечується також за умов урахування психолого-педагогічного аспекту. Йдеться про взаємодію двох структур. З одного боку – особливостей психічного розвитку, з другого – впровадженого музично-педагогічного репертуару початку ХХ століття як важливої дієво-виховної субстанції.

Треба підкреслити, що означений доробок композиторської творчості виходить за межі дефініції “пісня”, оскільки є синкретичним у поєднанні усіх сторін – поетичній, музичній, танцювальній, драматичній, що обумовлює особливу привабливість та доступність для молодого покоління. Відповідно, створюється можливість поступового опанування впровадженого нами музичного матеріалу від репродуктивного рівня музично-слухового сприйняття до активно-творчого рівня як показника сформованості навичок художнього опанування надбань минулого.

Динамізуючим чинником в процесі оволодіння музично-педагогічною спадщиною є форма її впровадження, де знаходить виявлення художньо-творча діяльність учнів, відбувається комплексний виховний вплив, результатом якого є сформованість національно-культурної вихованості учнівської молоді.

Дієвість зазначеного процесу залежить від певних педагогічних умов.

Виділимо серед них основні:

- ✓ наступність процесу залучення молоді до пізнання культурних надбань свого народу;
- ✓ врахування вікових особливостей, пізнавальних можливостей, художніх інтересів та потреб учнівської молоді;
- ✓ наповнення змісту предметів гуманітарного циклу культурно-історичними досягненнями минулого з виділенням освітньо-пізнавального, пошуково-дослідного та художньо-творчого аспектів;
- ✓ пробудження особистісного позитивного ставлення до національної музичної творчості свого народу, формування навичок щодо її збереження та пропагування;
- ✓ врахування самобутніх культурних, мовних традицій різних регіонів України; поєднання у змісті навчальних програм, зокрема з музичного мистецтва, українського національного компонента із складниками, ґрунтованими на місцевих, національно-культурних традиціях.

Таким чином, збагачення змісту сучасного музично-освітнього процесу шляхом впровадження маловідомої та відродженої музично-педагогічної спадщини українських композиторів початку ХХ століття є дієвою складовою в процесі формування та розвитку національної вихованості учнівської молоді.

Література

1. **Грушевський М.** Ілюстрована історія України / М.Грушевський. – К.: Наук. думка, 1992. – 539 с.
2. **Гунчак Т.** Україна: перша пол. ХХ ст.: Нариси політичної історії / Т.Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
3. **Дорошенко Д.** Історія України 1917-1923 р.р. / Д.Дорошенко. – Ужгород: Свобода, 1930. – Т.2. – 424 с
4. **Михайличенко О.В.** Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина ХІХ-початок ХХ ст.): [монографія] / Олег Володимирович Михайличенко. – К.: Видавничий центр, КДЛУ, 2007. – 340 с.
5. **Сегеда Н.А.** Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: історія, методологія, теорія: [монографія] / Н.А. Сегеда. – Київ: НПУ імені Драгоманова, 2011. – 273с.
6. **Субтельний О.** Україна: Історія / Вст. ст. С.В.Кульчицького, 2-е вид. – К.: Либідь. 1992. – 542 с.